

Bilder och motbilder åren 1975–78

(Utdrag ur boken *Kampuchea – kriget, politiken, diplomatin*
Staffan Dahllöf, sid 77–92, Ordfront 1983)

*Du säger att Köpenhamn ligger i Danmark. Jag säger att Köpenhamn ligger i Norge.
Men sanningen ligger väl som vanligt någonstans mitt emellan.*

Tage Danielsson

Tre år, åtta månader och tjugo dagar har betytt mer för vår bild av Kampuchea än landets i övrigt nästan tvåtusenåriga historia. Från befrielsen av Phnom Penh den 17 april 1975 till den vietnamesiska inmarschen i huvudstaden den 7 januari 1979 blev Kampuchea ett begrepp med minst två olika betydelser. Å ena sidan den i massmedia med tiden etablerade bilden av Kampuchea som ett gigantiskt koncentrationsläger; en asiatisk Gulagarkipelag. Å andra sidan Demokratiska Kampuchea som ett föredöme; det befriade Kampuchea som ett revolutionärt experiment. Flera skäl gör det angeläget att granska bild och motbild, och förskjutningarna dem emellan:

- Bilden av Pol Pot-regimens Kampuchea har haft stor betydelse för den västerländska opinionens ställningstagande till Vietnams invasion.
- Bilden av Kampuchea 1975–1978 påverkar vår syn på den tredje världens möjligheter bortom det kampuchianska exemplet.
- Bilden av Kampuchea är också en bild av betraktaren och betraktarens information.

Diskussionen om vad som "egentligen" hände åren 1975–1978 har av och till flammats upp också inom solidaritetsgrupperna med Kampuchea. Där har den lika ofta dött ut. Orsaken har delvis varit en rädsla för de svar som obehagliga frågor kan antas leda till. Solidaritetsrörelserna har haft svårt att utåt slå fast sina ställningstaganden så som den brittiska Kampuchea-kännaren professor Laura Summers uttryckte det:

"Det behöver sägas att det våld som begicks under och av regeringen Pol Pot mot dess eget folk inte ger den vietnamesiska regeringen rätten att styra det kampuchianska folket.

Uttryckt på annat sätt: det faktum att Heng Samrin-administrationen 'inte dödar folket gör den inte till en legitim regering. Detta var nästan alltid 1800-talets kolonialregimers försvar".¹

Med eller mot sin vilja har de som försvarar Kampuchebas oberoende drivits att även försvara landets politik. Det var inte alltid nödvändigt. De uppenbara blottorna i den "etablerade" skräckbilden av Kampuchea har vidare lurat till onödiga försvarstal. Om skräckbilden av Kampuchea visar sig bygga på lögn, förvanskningar och koloniala ståndpunkter innebär det dock inte att skräckbildens motbild därför är riktig.

Kort efter befrielsen och utrymningen av Phnom Penh gavs två versioner om de offer detta krävt:

- Västerländska massmedia rapporterade om 800 000–1 400 000 offerade eller direkt avrättade kampucheaner.
- Talesmän för den nya staten Demokratiska Kampuchea tillkännagav "svårigheter" av en helt annan proportion. "De första månaderna efter befrielsen av Phnom Penh var mycket hårda. 2 000 till 3 000 människor dog under evakueringen av Phnom Penh och några tusen dog på risfälten", sade utrikesminister Ieng Sary till Der Spiegel i maj 1977. Enligt Ieng Sary hade landet då 7 760 000 invånare.

Från båda sidor skulle siffrorna växa. Än mer växte gapet mellan de två versionerna. I massmedia etablerades uppgifter om två till tre, ja till och med fem miljoner avrättade kampucheaner.

När konflikten mellan Vietnam och Kampuchea växt till ett öppet sår fick den dittills västerländska bilden inslag från nya källor. Enligt BBC meddelade Radio Hanoi den 7 mars 1979:

"Pol Pot och Ieng Sary är av kinesisk härstamning. Den reaktionära kinesiska klicken kläckte en plan där Pol Pot och Ieng Sary skickades tillbaka till Kampuchea (från Kina) för att överta makten, föra krig i sydvästra Vietnam och dräpa större delen av det kampuchianska folket, bortsett från några få miljoner som skulle brukas som slavar. Innan 1982 skulle 8 miljoner kineser bosätta sig i landet och göra Kampuchea till en kinesisk provins."²

Norrskensflamman (APK) förde den här vietnamesiska beskrivningen till torgs den 20 april 1979. I övrigt har provietnamesiska opinionsbildare varit återhållsamma med dessa vietnamesiska uppgifter.

För bilden av Kampuchea kom det gamla ordspråket "ingen rök utan eld", att gälla. Röken var svår att undgå, men eldhärden visade sig vara anmärkningsvärt svår att kartlägga. För ett av de mer grannliga försöken svarar Noam Chomsky och Edward S. Herman. Deras slutsats 1979 var att massmedia hade missbrukat sitt ansvar:

"Det är ett anmärkningsvärt faktum att där bevis är möjliga att bedöma med en oberoende kontroll visar de sig med ett anmärkningsvärt upprepande vara uppgjorda, missvisande eller tvivelaktiga."

Chomskys och Hermans omfattande granskning har fått mycket liten spridning i Sverige. Boken, *After the Cataclysm. Postwar Indochina and the Reconstruction of Imperial Ideology*, gavs ut som andra volym i en serie om två med huvudtiteln *The Political Economy of Human Rights*. Den första volymen, som främst behandlar Latinamerika, har översatts och getts ut av det VPK närstående Arbetarkulturs förlag. Den andra volymen, som främst behandlar Kampuchea, finns inte att tillgå på svenska.

Enligt telefonuppgift från Arbetarkultur i augusti 1982 har förlaget haft utgivningsrätten till de båda volymerna men valt att enbart ge ut den första. Boken

som helhet anses svårsåld och den första volymen ”av större intresse”. De svenska tidningsredaktioner som i andra fall refererat och kommenterat åtskillig översatt Kampuchéalitteratur har heller inte visat boken något intresse som satt spår i debatten.

Folksjälv mordet

Chomskys och Hermans bok är främst en källkritisk uppgörelse med tesen om en systematisk och besinningslös massutrotning av det kampuchéanska folket efter 1975. Två böcker gav tesen stor spridning: John Barrons och Anthony Pauls *Peace With Horror*, och François Ponchauds *Cambodge année zero* (Kambodja år noll).

Båda dessa källskrifter för den västerländska debatten innehåller en rad bisarra uppgifter som förmodligen skulle passerat obemärkt förbi om de inte gällt just Kampuchea vid just ”rätt” tillfälle. (Barron och Paul förklarar bland annat sina uppgifter om massavrättningar med president Khieu Samphans påstådda impotens, som gett utslag i djupa aggressioner vända mot den egna befolkningen.)

Av större vikt blev uppgiften hos de två Det Bästa-redaktörerna att Khieu Samphan skulle ha erkänt att Kampuchéas befolkning 1976 uppgick till 5 miljoner. Underförstått: omkring 3 miljoner hade avrättats. Som källa uppger Barron och Paul en intervju med Khieu Samphan gjord av den italienska tidskriften *Famiglia Christiana* vid de alliansfria staternas möte på Sri Lanka.

Chomsky och Herman visar hur Barron och Paul blandat samman intervjuarens påståenden och Khieu Samphans svar i den italienska tidskriften. De ifrågasätter också om artikeln överhuvudtaget bygger på en genomförd intervju. Som motbevis citerar de Ponchaud (!) som också bevistade mötet på Sri Lanka:

”Jag vet med säkerhet att den italienska journalist, som skrev i den här tidningen aldrig har intervjuat Khieu Samphan. Hon var tillsammans med några franska journalister och vek aldrig från deras sida.”

Detaljerna kring ”intervjun”, som fick stor internationell spridning, finns förutom hos Chomsky och Herman också dokumenterade av den danske historikern Torben Retbøll. Hans bok, *Kampuchea og den vestlige presse* (Forlaget Oktober, Viborg 1979), är en annan källkritisk granskning som passerat de svenska redaktionerna utan att sätta synbara spår i debatten.

Med François Ponchauds *Cambodge année zero* myntades begreppet självutrotning eller folksjälv mord ("auto-genocide"). Hos Chomsky-Herman och hos Retbøll finns detaljerade granskningar av de uppgifter Ponchaud bygger sin tes på, i den mån uppgifterna låter sig granskas.

Ett exempel som berör själva publiceringen av, och trovärdigheten i, Ponchauds bok illustrerar värdet av en kritisk granskning. I den engelska översättningen för den brittiska upplagan av *Cambodge année zero* skriver Ponchaud:

”En stor del av den utdrivna befolkningen tycks ha offrats. Dess roll i Demokratiska Kampuchéas historia blir därmed att ha byggt upp landets ekonomiska infrastruktur

med sitt eget kött och blod. Nu skulle ett land av de rena resa sig. 'En eller två miljoner ungdomar är tillräckligt för att skapa det nya Kampuchea!' var det bloddrysanande skrytet från de röda khmererna, som nu förvandlas till verklighet."³

I samma översättning för den amerikanska upplagan är det ovan kursiverade stycket utelämnat.

Trots att förordet till de två upplagorna är daterat samma dag skiljer de sig i ytterligare ett avseende. I förordet till den amerikanska upplagan tackar François Ponchaud för värdefull kritik av sitt källmaterial som han har erhållit från Noam Chomsky. Ponchaud framhåller i sammanhanget Chomskys kvalifikationer. I förordet till den brittiska upplagan betecknas Chomsky som en "expert" (Ponchauds citationstecken) som förtränger allt som går emot hans personliga logik. Chomsky tillskrivs åsikten att inga massakrer överhuvudtaget har ägt rum i Kampuchea, något som saknar täckning i Chomskys och Hermans egen bok.

För den amerikanska upplagan har Chomskys källkritiska anmärkningar fått betydelse. I den brittiska upplagan, som på grund av handelsrestriktioner inte ska finnas tillgänglig i USA, har Ponchaud negligerat Chomskys kritik.

De fanatiska bönderna

Riktig genomslagskraft fick begreppet folksjälv mord först genom den franske journalisten Jean Lacoutures anmälan av Cambodge année zero. Den översatta recensionen i The New York Review of Books blev flitigt citerad. I Sverige axlade Per Wästberg Lacoutures manteli ett inlägg under titeln Kambodja – ett koncentrationsläger, i Dagens Nyheter den 16 november 1977.

Då Hedda Ekerwald ifrågasatte de uppgifter som Wästberg refererat, retirerade denne:

”Starkt oroande är att opartiska organ som FN, Röda korset och Amnesty ännu två och ett halvt år efter segern inte tillåts besöka Kambodja. Det försvårar en saklig diskussion och lämnar fältet fritt för meningslösa ideologiska skärmytslingar.”⁴

Wästberg fick rätt i att den sakliga diskussionen försvårades, men det blev inte de ideologiska skärmytslingarna som levde vidare. Istället hade den lacouturska tesen om folksjälv mord kommit för att stanna.

Lacouture själv anförde få kontrollerbara fakta som stöd. På väg till Kampuchea-hearingen i Oslo våren 1978, där Lacouture vittnade som expert, sade han till Peter Wivel på danska Information:

”Majoriteten av världsoptionen känner på sig att det händer fruktansvärda saker i Kampuchea. Men vi saknar ännu en seriös grund för sådana antagande.”⁵

De omfattande avrättningar som västerländska opinionsbildare ”kände på sig” förekom i Kampuchea kom att förklaras med revolutionens bondekaraktär. Förklaringen var inte bara underförstådd utan ofta klart uttalad: så går det i underutvecklade länder utom räckhåll för västerländsk kontroll och beskydd.

Jean Lacoutures beskrivning blev vägledande:

”Idén om den ursprungliga renheten betraktar jag som ett slags fanatism. Det är inte politik, utan snarare ett slag moraliskt sammelsurium som olyckligtvis ger bönderna rätt att mörda de orena, precis som under europeisk medeltid.”⁶ Underförstått: de amerikanska bombmattorna över Kampuchea till och med 1975 var i varje fall utslag av modern politik.

Hos Jan Myrdal spelade också bondekaraktären en central roll i beskrivningen av Kampuchea. Men utgångspunkten skiljer sig 180 grader från Lacoutures. Myrdal skrev efter ett besök med Vänskapsföreningens delegation i Kampuchea sommaren 1978:

”Jag var kanske den i gruppen som lade starkast tonvikt på det drag av millenarism och bondekrig jag ansåg mig kunna iaktta. Därav följde att jag i allmänhet hade lättast att anta att det förekommit övergrepp och blodiga uppgörelser i Kampuchea under och strax efter befrielsen. Sådant hör till jacqueriets och bondekrigens natur.”⁷

Bilden av Kampuchea präglades av synen på bonderesningar – hot eller löfte? Det skulle visa sig att i Vietnam kunde de ledande teoretikerna utan svårighet ansluta sig till den etablerade västerländska hotbilden. Därmed blev också europeiska opinionsbildare mottagliga för vietnamesiska beskrivningar som skulle följa.

Hos den tidigare redaktören för Vietnam Courier, Nguyen Khac Vien, återkommer Jean Lacoutures perspektiv. Viens analys i följande citat avser visserligen utvecklingen i Kina, men parallellen med Kampuchea – Pekings redskap enligt Hanoi – är uppenbar:

”Arbetarklassen och de verkliga kinesiska kommunisterna lyckades aldrig leda bonderörelsen. De dränktes av den. Det är ett problem för Kina och för alla länder där bönderna utgör den viktigaste kraften. Det är nödvändigt att mobilisera bönderna för att göra revolution, men avgörande är att denna bondekraft leds, kontrolleras, och ges en riktning. Förlorar man riktningen följer man själv med. Det skulle kunna hända också hos oss.”⁸

Synen på Kampuchea kom främst att handla om revolutionens pris. Diskussionen om revolutionens frukter hade svårare att få genomslag, men den förekom.

”Jag har sett framtiden...”

Kampuchea blev ett slutet samhälle för västerländska iakttagare efter utrymningen av Phnom Penh. De delegationer som släpptes in de första åren kom huvudsakligen från små marxist-leninistiska "broderpartier" till det kampucheanska kommunistpartiet, eller representerade olika typer av vänskapsorganisationer. Men på besökslistan fanns även delegationer från Tanzania, Jugoslavien, och de nordiska ländernas diplomater i Peking. Japanska, och sent under 1978 även amerikanska, journalister bjöds också in.

Den bild som nu tonade fram blev i mångt och mycket en motbild till den etablerade skräckbeskrivningen. Kampuchea höll på att resa sig. Stora fördämningsarbeten

pågick över hela landet. Riset kunde skördas två och i vissa fall tre gånger om året, som under Angkorepoken.

Två citat, båda från iakttagare som inte kan antas ha kommit till Kampuchea med en förprogrammerad positiv inställning, kan illustrera motbilden.

Departementssekreterare Jan Lundvik reste med dåvarande Pekingambassadören Kaj Björk i Kampuchea under två veckor 1976. Efter besöket sade Lundvik:

”Idag bor runt 8 miljoner i Kambodja, ett stort land med få invånare. Ieng Sary förklarade att målet är att utöka befolkningen till 15 miljoner. Bristen på arbetskraft är stor – vilket är unikt för ett u-land. Man bör också i detta sammanhang påpeka att de artiklar som skrivits om 'blodbad' i Kambodja bygger på uttalanden som missförstått och vantolkats. När kambodjanerna säger att de kan klara varje uppgift hur få de än är betyder det inte att man håller på att likvidera resten. Arbetskraftsbristen är kännbar och därför uppmuntras också en hög nativitet.”⁹

(I samma delegation reste PLOs Pekingrepresentant Hamad AlAydi, vars mycket entusiastiska rapport gavs ut av svenska Oktoberförlaget 1978.)

Den amerikanska journalisten Richard Dudman skrev efter besök i elva av nitton kampuchianska provinser hösten 1978:

”Det nya kommunistiska Kampuchea blev ett stort arbetsläger, men helt klart arbetade eller svält inte dess folk till döds så som utländska kritiker ofta har hävdat. På den ljusa sidan fann jag vidare ett land mitt uppe i ett av världens stora byggnadsprogram.”¹⁰

Hedda Ekerwald och Marita Wikander gav snarlika svenska ögonvittnesbeskrivningar i boken Kampuchea mellan två krig.

Den ljusa motbilden av Kampuchea som besökarna återvände med kan naturligtvis ifrågasättas. Parallellen med Lincoln Steffens 20-tals-beskrivning av den unga Sovjetstaten är inte långsökt: ”Jag har sett framtiden och den fungerar.”

Kampuchekännaren Malcolm Caldwell, som reste med Richard Dudman och Elizabeth Becker, lade stor vikt vid Kampuchegas underutvecklade utgångsläge. Caldwell, som mördades under ouppklarade omständigheter vid sitt besök, kommenterade kort före sin död, enligt Dudman: "I've seen the past – and it works.”

Även om ögonvittnesskildringarna från 1976, 1977 och 1978 har begränsat värde – besökarna såg vad de fick se, få om ens någon talade khmer – överensstämmer de på en rad punkter med varandra:

- Ingen rapporterar om synlig svält eller synbart hungerskadade barn.
- Det kollektiva arbetet på risfält och med bevattningskanaler genomförs utan synlig militär övervakning.
- Besökarna ser många gravida kvinnor och många barn. De får höra att befolkningsökning uppmuntras.

- I Kampuchea finns fungerande, om än primitiva, sjukhus och småindustrier i uppbyggnadsskede.
- Barnen går i skola och har nytryckta böcker på khmer.

Med Kampuchreas utgångsläge i minne är denna samstämmiga bild i sig uppseendeväckande. Viktigare i det här sammanhanget är hur motbilden på dessa punkter dementerar skräckbilden av Kampuchea som på nytt fick spridning efter Vietnams invasion 1978/79.

Enligt den ”nygamla” beskrivningen av Kampuchea 1975–78 var svält regel, kvinnorna hade förlorat sin fertilitet, allt arbete utfördes under väpnad övervakning, skolor och böcker saknades och industrin var medvetet raserad. Anklagelserna mot ”Pol Pot-regimen” kom också att omfatta en rad spektakulära påståenden som att alla människor med glasögon hade avrättats, träd som gav skugga huggits ned, fisknät och jordbruksredskap bränts, etc.

De nya skräckbilderna fick stundtals omedvetet parodiska inslag som i följande kubanska beskrivning av Phnom Penh i januari 1979:

”...droskkärror som avsiktligt slagits sönder för att undanröja alla möjligheter till kommunikation och närmanden människor emellan, ja rentav inom familjen, den kärna som slogs sönder den 17 april 1975.”¹¹

Det finns skäl att anta att den mer positiva motbilden av Kampuchea skulle ha vunnit större insteg om inte den vietnamesiska invasionen hade ändrat historiens förlopp. Hong Kong-tidningen Far Eastern Economic Review skrev i sin Asia Yearbook 1979:

”Den uppenbara framgången för kampucheanskt jordbruk, särskilt odlingen av ris kan hänvisas till dess enkla men högst produktiva byggande av bevattningsdammar, förbättrade kanaler och konstruktionen av dammar.”

I årsbokens faktaruta uppskattades Kampuchreas befolkning till 8,2 miljoner.

Samtidigt öppnade sig landet allt mer mot omvärlden. I januari 1979 skulle FNs generalsekreterare Kurt Waldheim ha besökt Phnom Penh. De vietnamesiska invasionstrupperna hann före.

Nygamla och nya analyser

Till den nygamla skräckbild av Kampuchea som växte upp i vietnamesernas fotspår bidrog en rad svenska publicister. Få av dem, Gunnar Fredriksson, Sara Lidman, Bertil Ekerlid, Erik Eriksson med flera, tillförde dock bilden av Kampuchea nya uppgifter jämfört med de beskrivningar som diskuterats tidigare.

I en ”rättegång” mot den kampucheanska regeringen (i dess frånvaro), slog vietnameserna fast siffran tre miljoner avrättade under Pol Pot. Det dröjde dock ett år efter invasionen innan vietnameserna började presentera dokument till stöd för sin dom.

I svensk och internationell press grävdes dödsfall upp våren 1980.¹² Hans Engman diskuterade dödsfallarnas bevisvärde för tesen om systematiska massutrotningar, med utgångspunkt från Nayan Chandas version i *Far Eastern Economic Review*:

”Därtill kan läggas att enligt doktor S-O Lindholm på Statens Rättsläkarstation i Stockholm tar det cirka tio år innan en kropp förmultnar så pass mycket att endast skelettets delar återstår. Beroende på jordmån, fuktighet med mera kan det ta mellan 7 och 12 år innan skelettet återstår. Chandas bilder på högar med dödsfall bör man följaktligen betrakta med stor skepsis då de hävdas utgöra offer för Pol Pot-regimen. Om alla Pol Pots offer dog under andra halvåret 1975 har ännu inte fem år förflutit.”¹³

Samtidigt som den vietnamvänliga trossjournalistiken blåste liv i den "gamla" Kampuchebilden gjorde tidigare Kampucheförsvarare nya analyser. Omprövningarna skedde mindre som en direkt följd, eller ett försvar, av Vietnams invasion, utan mer som en följd av de svårigheter invasionen medförde. Nyorienteringar inom den Kinainspirerade delen av den västerländska vänstern påverkade bilden av Kampuchea. Med förändringar av ideologin förändrades det ideologiska seendet.

Daniel Burstein, tidigare redaktör för marxist-leninistiska *The Call* i USA och besökare i Kampuchea 1978, sade:

”Det var två sorters frågor som vi inte lyckades göra upp med. Den ena var den felaktiga politik som fördes av Demokratiska Kampuchea, den andra var den faktiska omfattningen av blodsutgjutelsen och politiskt våld.”¹⁴

Då hade Gunnar Bergström, tidigare ordförande för Vänskapsföreningen Sverige-Kampuchea, gjort en motsvarande omprövning:

”Den politik som fördes i Kampuchea under 1975–1978 underlättade Vietnams ockupation. Den innehöll allvarliga övergrepp som man inte kan glida undan med allmänt tal om att det blir så under bonderevolutioner. Detta vill jag påstå trots att jag varit med och påstått motsatsen i flera år.”¹⁵

I de flesta fall följdes inte omprövningen hos tidigare ”prokampucheaner” av redovisade nya sakuppgifter. Snarare tolkade man om tidigare iakttagelser som man hade förträngt. Tidstypisk i det avseendet är de norska maoisternas diskussion om huruvida Pol Pot stod för en ”ultravänsteristisk” linje i strid med Maos teorier om en ”nydemokratisk” revolution.¹⁶

Hos den australiensiske forskaren Ben Kiernan tog sig omprövningen uttryck i en uttalad förståelse för den vietnamesiska invasionen. I det avseendet skiljer sig Kiernan från de tidigare ”prokampucheaner” som refererats ovan. Hans nya syn fick visst inflytande på den provietnamesiska opinionen. Enligt brev till tidskriften *Kommentar* omvärderade Kiernan sin positiva Kampuchesyni slutet av 1977. Resultatet blev en analys publicerad i *Kommentar* nummer 8 och 11 1979.

Vietnams invasion följer enligt Kiernan av utvecklingen i Kampuchea. Utvecklingen i Kampuchea speglar i sin tur utvecklingen i Kina. Kiernan menar att tre grupper bland de kampuchianska kommunisterna stred om makten efter 1975: en ”chauvinistisk”

ledd av Pol Pot; en ”kinesisk” av kulturrevolutionär modell ledd av Hu Nim; och en ”vietnamesisk” ledd av Heng Samrin. Omfattande utrensningar blev följden av maktkampen. Speglingsresonemanget tar sig bland annat följande uttryck hos Kiernan:

”De radikalas nederlag inför Deng Xiaopings linje i Kina bidrog direkt till den allvarliga fördjupningen av rådande meningsskiljaktigheter och det därpå följande kriget mellan Kampuchea och Vietnam. Under samma tid blev de som stödde Vietnam och de kinesiska radikalerna krossade i Kampuchea.”¹⁷

Kiernans teori att lägga det avgörande inflytandet över förhållandena i Kampuchea på Kina tycks kraftigt färgade av hans egna sympatier för den kinesiska kulturrevolutionen:

”När deras [radikalernas] inflytande i Peking var som störst från april till oktober 1976 hade Vietnam och Kampuchea sina bästa förbindelser under hela perioden 1975–1978”¹⁸

Kiernans analys ger mycket litet utrymme för kampuchianska förklaringar till utvecklingen i Kampuchea. Den störs vidare av uppgifter snarlika sådana som Kiernan själv tidigare varnat för hos andra iakttagare. På listan över försvunna kampuchianska ledare som Kiernan räknar upp finns regeringsledamoten Thiounn Mumm, som dock inte var mer försvunnen än att han kunde delta vid Vänskapsföreningens studiekonferens i Uppsala våren 1980.

Stephen Heder: ”Förtroendet förbrukat”

Med den amerikanske forskaren Stephen R. Heders rapporter från 1980 tillfördes bilden av Kampuchea under Pol Pot nya uppgifter. Heder, som själv talar khmer, genomförde 1979–1980 enligt egen uppgift omkring 800 intervjuer med kampuchianer utom vietnamesisk kontroll i Kampuchea, och i flyktinglägren i Thailand.

Rapporterna gavs ut i tre delar vid Chulalongkornuniversitetet i Bangkok. De överensstämmer i många stycken med den "etablerade" skräckbilden av Kampuchea. Heder hävdar att de "röda khmererna" hade förbrukat det mesta av det förtroendekapital de haft hos befolkningen före 1975. Han bedömde 1980 möjligheterna till en enhetsfront av olika krafter mot Vietnam som "ytterst osannolik" – något som tycks ha varit en förhastad slutsats att döma av utvecklingen ett par år senare.

Heders bild av Kampuchea kort före invasionen ser ut så här:

”Stora sektorer av den kampuchianska befolkningen hade arbetat och svultit till döds i ett försök att bygga en ekonomisk bas på landsbygden för en snabb industrialisering med minsta kostnad för staten. Möjligheterna för produktion utvecklades men den faktiska produktionen var i konstant kris. Vem som helst som anklagades av en överordnad för att skapa motsättningar blev summariskt avrättad.”¹⁹

Heders beskrivning motsäger alltså uttryckligen de reserapporter som refererats i tidigare avsnitt. Det är dock svårt att ur rapporterna utläsa vilka slutsatser som är Heders egna och vilka som kan härledas direkt från de, mestadels anonyma, kampucheaner han intervjuat.

I sin analys av den kampucheanska utvecklingen 1975–78 betonar Heder striderna inom det kampucheanska kommunistpartiet, dock utan att som Kiernan laborera med ”kinesiska”, ”vietnamesiska” och ”chauvinistiska” grupperingar. Heder understryker istället centralregeringens svaga grepp över landet. Den verkliga makten i Kampuchea fanns efter 1975 på regional nivå. (I det avseendet styrks Heder av senare officiella förklaringar – se nedan.)

För att genomdriva sin politik tog, enligt Heder, kommunistpartiets ledning stöd av den regionala partikommittén i sydväst, Kampucheas "fattighus":

”Där var linjen all makt till de fattiga och lägre mellanbönderna med snabb kollektivisering kombinerad med ett hårt bevattningsprogram – allt baserad på minimal hjälp utifrån och maximalt förlitande på egen arbetskraft som levde på existensminimum – relativt acceptabel och möjlig, om inte populär och framgångsrik.”²⁰

Heder hävdar att denna kommunistpartiets linje med tiden ledde till att motståndare sågs som vietnamesiska agenter. Att erkänna dem enbart som meningsmotståndare vore att öppna för en debatt om partiets linje, där Pol Pot skulle kunna förlora och hela partiet rivs upp, enligt Heder.

Efter att Heders rapporter blev spridda kom hans slutsatser att delas av fler Kampucheakännare. Laura Summers sade i en tysk intervju i november 1980:

”Heders rapport är den fullständigaste och mest auktoritativa som finns. Dess värdefullaste bidrag är att den visar att samtidigt som det fanns åtskilligt missnöje med regeringen Pol Pot 1978, så rådde överensstämmelse om politiken nationellt oberoende för landets utveckling. Det fanns med andra ord föga stöd för någon allians med Vietnam eller för en vietnamesisk intervention i Kampuchea. Så Kampucheas kommunistiska parti hamnade enligt min uppfattning i den situationen med oliktankande i sina led men få av dessa var förrädare’. När de oliktankande rensades ut förvillade Demokratiska Kampucheas propaganda historien till sin egen nackdel.”²¹

Utrensningar bekräftades snart, om än utan helt tillfredsställande förklaringar.

Officiella erkännanden

I vietnamesiska skildringar av avrättningar under regeringen Pol Pot återkommer uppgifter om förhørscentralen och avrättningslägret Tuol Sleng utanför Phnom Penh. Utrikesminister Ieng Sary bekräftade för Elizabeth Becker i Far Eastern Economic Review i augusti 1981 avrättningslistor från Tuol Sleng som publicerats i brittiska New Statesman. Enligt FEER visar dokumenten att 14 449 fångar hade avrättats i lägret, de flesta partimedlemmar eller personer med uppgifter inom förvaltningen.

I intervjun med Becker förnekar Ieng Sary att han känt till avrättningarna eller sett dokumenten tidigare, men när han presenteras ett dokument om en av avrättningarna bekräftar Ieng Sary ”att papperet som beskrev mordet verkade autentiskt”, skriver Becker.²²

Utan att ifrågasätta Beckers intervju, som är något oklar i fråga om vem som säger vad, finns här anledning att varna för alltför snabba slutsatser. Sedan den vietnamesiska invasionen har kampucheanska regeringsrepresentanter gjort erkännanden av tidigare misstag som ofta svarat mer till intervjuarens förväntningar än till behovet av trovärdiga förklaringar.

Vid Kampucheakonferensen i Stockholm i november 1979 tillstod socialminister Ieng Thirit för delar av pressen att Phnom Penh hade utrymmts utan hennes och regeringskollegernas vetskap och order. Den historieskrivningen har dock inte upprepats vid senare förfrågningar.

Officiell kampucheansk politik till och med december 1978 var att "lita till egna krafter". Erkännanden av tidigare misstag tycks ibland ha varit ett av de röda khmerernas få verksamma medel för att vinna stöd av den opinion man tidigare haft ringa intresse av att övertyga. Det är en anledning till att såväl nya som gamla sanningar från officiella källor bör tas med viss försiktighet. Det torde också vara en av lärdomarna från olika officiella värderingar av den kinesiska kulturrevolutionen.

Ytterligare ett påpekande är på sin plats. Det faktum att oliktankande felaktigt avrättats som förrädare innebär inte att förrädare saknades, även om de kanske var få.

Den Vietnamtrogne guvernören

Officiell kampucheansk historieskrivning är späckad med anklagelser om vietnamesisk infiltration, vietnamesiska kupp försök och regelrätta annekteringar. (Se *Livre Noire – Svartboki svensk översättning av Oktoberförlaget Stockholm 1979.*) Anklagelserna går tillbaka till det vietnamesiska krossandet av Champa-riket och chambefolkningen på 1400-talet och sträcker sig fram till till modern tid. (Gunnar Bergström diskuterar de historiska motsättningarna i ett annat avsnitt.)

På minst en central punkt finns överensstämmelser mellan kampucheanska och vietnamesiska uppgifter som ger fog för en modern "agentteori". Det är exemplet So Phim, guvernören över den östra regionen i Demokratiska Kampuchea.

För att illustrera "atmosfären av inbördeskrig" i Kampuchea efter 1975, sade protokollchefen Keat Chhon till en grupp danska besökare i Kampuchea 1981:

”Där var en kamp mellan patrioter som höll på Demokratiska Kampuchegas och partiets linje, och tidigare Khmer Viet Minh som strävade efter en indokinesisk federation efter Vietnams riktlinjer. Ett exempel är ledaren för kupp försöket i maj 1978, So Phim: Antingen motsatte han sig allt vad regeringen ansåg vara riktigt, eller också drev han politiken ut i det extrema. Han var en av dem som motsatte sig införandet av penningeko nomi, som vi började med 1978. ”²³

I vietnamesiska dokument utgivna i augusti 1978 beskrivs kuppen i maj samma år som en "revolutionär kamp" avsedd att störta den "reaktionära Pol Pot – leng Saryklicken". Vietnameserna citerar en Hem Saminh, med största sannolikhet idag känd som Heng Samrin, olika transkriberingar förekommer av khmeralfabetet. Saminh (Samrin?) säger om händelserna i östra regionen:

”Vi sätter alla vårt hopp till So Phim, dissidenten som har deltagit i den nioåriga motståndskampen. Nyheter om honom är vaga och motsägelsefulla. Om So Phim eventuellt inte är i ledningen för rörelsen som vi hoppas, om han är död, så kommer en av hans likar att dyka upp.”²⁴

Den finska rapporten

Hur många liv krävdes under perioden 1975–1978? Omkring en miljon, varav 70 000–100 000 i direkta avrättningar, svarar den finländska undersökningskommission som på eget initiativ studerat Kampuchea under 1970-talet.

Den finländska kommissionen, ledd av professor Helge Gyllenberg i Helsingfors, hämtar uppgiften om antal avrättade från uttalande av UNICEFs sändebud i Phnom Penh 1980–1981.²⁵

I rapporten påpekas att regeringen Heng Samrin först överdrev siffrorna över antalet avrättade för att rättfärdiga det vietnamesiska ingripandet, men att den senare uppgett en högre befolkningssiffra i syfte att uppnå internationell hjälp i större omfattning.

Rapportens uppgift om en miljon människoliv på regeringen Pol Pots konto är dock inte självklar. Undersökningskommissionen når sin slutsats genom att utgå från en uppskattad befolkning 1975 på 7,3 miljoner. Den siffran jämförs med uppgifter från en folkräkning utförd av Heng Samrin-regeringen och det kända antalet kampuchianska flyktingar utom landet.

Minst tre invändningar kan riktas mot kommissionens metod och dess slutsats:

- Heng Samrin-regeringens folkräkning med det uppnådda resultatet 6,7 miljoner kampuchianer dateras på rapportens sida 32 till 1981 medan den på sidan 35 uppges ha genomförts i maj 1982.
- Trots påpekanden om tidigare "justerade" befolkningsuppgifter från Heng Samrin-regeringens sida ifrågasätter inte kommissionen de senare uppgifternas trovärdighet närmare. Kommissionen diskuterar heller inte det faktum att regeringen i Phnom Penh svårligen kan ha räknat befolkningen i de områden av Kampuchea som man inte kontrollerade oavsett om räkningen genomfördes 1981 eller 1982.
- Slutsatsen att ge regeringen Pol Pot ansvar för befolkningsutvecklingen i Kampuchea även efter december 1978, tas inte upp till någon djupare diskussion. I den finländska kommissionens räkneexempel bokförs hela skillnaden mellan 1975 plus "normal" befolkningsökning och uppgifterna från 1981 (1982?), på regeringen Pol Pots konto. Rapportens uttalande och indirekta slutsats blir därmed att den vietnamesiska invasionen, och hungersnöden därefter som ledde till massiva flyktingströmmar över gränsen till Thailand, i själva verket inte medförde förlust av

ett enda kampuceanskt människoliv. (Kommissionens räkneexempel och slutsats på rapportens sida 35.)

Den finländska kommissionens rapport kan således beslås med tillräckligt många tveksamheter för att kunna godtas som ett tillfredsställande facit över Kampuchea under 1970-talet. I den del av rapporten som diskuterar folkrättsliga aspekter på Kampuchea är ställningstaganden av FNs generalförsamling dessutom felaktigt återgivna.

Försök till slutsats

Ett trivialt men nödvändigt konstaterande: Bilden av Kampuchea 1975–1978 är inte entydig. Mångtydigheten kan kännas besvärande, men att bilderna är flera behöver inte innebära att de motsäger varandra. Detta kan uttryckas som så: Kampuchea formades av en bonderevolution som lyckades och av en revolution ledd av ett kommunistiskt parti med dess ”säkerhetstjänst”. Samtidigt formades det också av omvärldens, i första hand Vietnams, försök att kväsa landets utveckling och mot en bakgrund av en av historiens häftigaste bombningar som ett enskilt land utsatts för.

Först när vi lägger de olika beskrivningarna ovanpå varandra får helhetsbilden djup. I gengäld mister den sina enkla och raka konturer.

Vi känner rätt väl alternativen före 1975. Vi känner också utvecklingen efter 1978.

Med de kunskaperna i minne: Kunde Kampuchea ha gått en annan väg? Om det fanns alternativ, när var alternativen möjliga? Och när var det möjliga också möjligt att inse?

Frågorna innebär inte att utvecklingen i Kampuchea 1975–78 var ödesbunden. Men de är ofrånkomliga för varje försök att värdera de tre år, åtta månader och tjugo dagar som präglade bilden av landet.

Den värderingen återstår att göra.

Noter

1. *Sereika*, 1981:3. Utgiven av Vänskapsföreningen Sverige-Kampuchea.
2. *BBC Summary of world broadcast, Far eastern*, 6060.
3. Chomsky & Herman. *After the Cataclysm: Postwar Indochina and the Reconstruction of Imperial Ideology*, Boston 1979.
4. *Dagens Nyheter*, 25 nov 1977.
5. *Expressen*, 18 april 1978. Min kursivering.
6. *Expressen*. aa.
7. *Kampuchea mellan två krig*, Stockholm 1979.

8. *Kommentar*, 1978:2.
9. *Vietnambulletinen*, 1976:2.
10. *St. Louis Dispatch*, 15 jan 1979.
11. Marta Rojas i *Fred och Solidaritet*, 1978:4. Utgiven av Svenska Freds kommittén.
12. *Svenska Dagbladet*, 8 mars 1980.
13. *Statstjänstemannen*, 1980:9
14. *Sereika*, 1981:3.
15. *Gnistan*, 1979:32.
16. *Se Röde Fane*, 1979:4.
17. *Kommentar*, 1979:11.
18. *Kommentar*, 1979:11.
19. Steve Heder. Kampuchea's choice for survival. *Southeast Asia Chronicle* 1981:77.
20. Steve Heder. aa.
21. *Sereika*, 1981:2
22. *Sereika*, 1981:7.
23. Sonja Schulte, Walter Hansen. *Hvad sker der i Kampuchea*, Köpenhamn 1982.
24. *Kampuchea Dossier II*, Hanoi 1978.
25. *Kampuchea in the seventies, Report of a Finnish inquiry commission*, Helsinki 1982, s 33.